

NOTKI RECENZYJNE

Béla Holl, *Repertorium hymnologicum medii aevi Hungariae. Initia hymnorum, officiorum rhythmicorum, sequentiarum, troporum, versusum alleluaticorum cantionumque*, Sajtó alá rendezte: [do druku przygotowała] Kinga Körmendy, az előszót írta: [przedmowę napisała] Edit Madas, (*Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae. Subsidia I.*), Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2012, 288 s., ISBN 978-963-200-603-1.

Materiały do omawianej publikacji zachowały się w spuściznie po historyku literatury i pedagogu, pijarze Béli Holl (1922–1997). Prezentowany katalog swą zawartością ujętą w 816 pozycji dalece prześciga wykorzystywany dotychczas *Vetus Hymnarium ecclesiasticum* Józsefa Dankó (Budapest 1893), mimo iż pamiętać trzeba, że autor nie zdążył opracować aparatu krytycznego do tekstów zgromadzonych w swym *Repertorium*. Wielka to szkoda, albowiem dopiero nowoczesny aparat krytyczny byłby wszechstronnym uzupełnieniem opracowania Danka. *Repertorium* podaje wersy początkowe tekstów wierszowanych, incipity 137 średnio-wiecznych węgierskich źródeł liturgicznych (335 hymnów, 53 officia rhytmica, 257 sekwencji, 69 wersów Alleluja, 11 tropów i 23 pieśni). Dołączane opisy zawierają informacje o: gatunku literackim, pozycji liturgicznej, świętach, podczas których były śpiewane, autorach, w przypadku, gdy są znani, oraz o rękopisie (względnie rękopisach) służącym za podstawę edycji oraz wszystkich rękopisach i pierwszych edycjach.

Béla Holl opracował manuskrypty węgierskiego pochodzenia, czym dobrze uzupełnił pracę Polikárpa Radó (*Répertoire hymnologique des manuscrits liturgiques dans des bibliothèques publiques de Hongrie*, Budapest 1945), jak również internetową bazę danych Instytutu Muzykologii Wydziału Humanistycznego Węgierskiej Akademii Nauk – *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae* (www.zti.hu/early-music/cao-ece/cao-ece.html cytowaną jako CAO-ECE) – która, póki co, ogranicza się wyłącznie do modlitewników). Umieszczony na końcu publikacji skorowidz koreluje wspólne źródła *Repertorium* i *Vetus Hymnarium* oraz wspomnianej bazy danych.

W trakcie przygotowywania do druku wydawcy korzystali z najważniejszych publikacji, które ukazały się już po śmierci autora, zarówno w zakresie literatury przedmiotu i wydawnictw źródeł, w pierwszej kolejności

z monografii László Dobszaya, *Corpus Antiphonarum – Európai örökség és hazai alakítás* [*Corpus Antiphonarum – europejskie dziedzictwo a kształtowanie ojczyzny*], Budapest 2003, oraz Janki Szendrei, *A „mos patriae” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében* [*Wykształcenie się „mos patriae” w świetle węgierskich źródeł muzycznych sprzed 1341 roku*], Budapest 2005, jak również L. Dobszaya i J. Szendrei, *Antiphonen. Monumenta Monodica Medii Aevi*, t. V/I–III, Kassel – Basel 1999; a spośród wykorzystanych publikacji prezentujących faksymilia przytoczyć należy najnowsze, wydane przez diecezję peceńską *Missale secundum morem Alme Ecclesie Quinqueecclesiensis* (Venetie 1499, z dodatkowymi studiami autorstwa: T. Fedeles, J. Török, i É. Pohánka. Szekszárd 2009).

Repertorium stanowi ważny, uaktualniony podręcznik do identyfikacji węgierskich rękopisów liturgicznych doby średniowiecza.

Márton Veszprémy

tłum. Krzysztof Morgiel

Tomasz Mika, „*Kazania świętokrzyskie*” – od rękopisu do zrozumienia tekstu, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2012, 244 s., ISBN 978-83-232-2371-9.

Tomasz Mika to, należący do młodszego pokolenia, poznański historyk literatury, autor i współautor kilku książek i licznych artykułów. W jego naukowym dorobku ważną pozycję stanowi nowatorskie zinterpretowanie interpunkcji *Kazań świętokrzyskich* w nowej edycji tego wczesnego zabytku języka polskiego, opublikowanej w 2009 r. przez Bibliotekę Narodową. Najnowsza książka T. Miki kontynuuje ten wątek jego zainteresowań, prezentując tym razem całościowe już spojrzenie na *Kazania*.

Punktem wyjścia rozważań autora jest opis zróżnicowania wewnętrznego zachowanych fragmentów *Kazań* oraz rozstrzygnięcie fundamentalnego pytania: czy przekaz, w którym zachował się ten zabytek, to autograf autorski czy też odpis. Odpowiedź udzielona przez Mikę brzmi: *Kazania* zachowały się ponad wszelką wątpliwość w kopii dokonanej przez skrybę z wcześniejszego zapisu; kopii, która na dodatek w trakcie przepisywania była modyfikowana. W drugim rozdziale autor rozważa kwestię, który z języków był podstawowy w Kazaniach – polski czy łaciński – dochodząc do wniosku, że ważniejszy był ten pierwszy, chociaż *Kazania* były w zamyśle autorskim dziełem dwujęzycznym. Kolejne rozdziały to zasadnicza część pracy, czyli dyskusja problemów związanych

z ustaleniem poprawnej transliteracji i interpunkcji tekstu, która stanowi o rozumieniu całości. Autor stawia w nich szereg nowych, szczegółowych propozycji interpretacyjnych (np. interpunkcja jako partytura), rozwijających wcześniejsze, przedstawione w edycji Biblioteki Narodowej. Proponowane przez Mikę rozstrzygnięcia implikują także szersze pytania, m.in. o odbiorców *Kazań*. W aneksie autor dołącza szereg nowatorskich propozycji co do techniki edycji, które wynikają z jego wcześniejszych rozważań na temat interpunkcji. Książkę zamyka bibliografia i streszczenie angielskie.

Najnowsza publikacja Tomasza Miki to kolejny, ważny głos w niezwykle ciekawej dyskusji wokół *Kazań świętokrzyskich*, którą wywołała niedawna reedycja zabytku.

Jacek Soszyński

Aldines in Libraries of Ukraine. Catalogue, oprac. Marharyta Shamrai, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2012, 198 s., ISBN 978-83-7181-724-3.

W 1494 roku w Wenecji Aldus Manutius, wykształcony filolog i jednocześnie utalentowany artysta książki, założył jedną z najwybitniejszych drukarni renesansowych. Oficyna Aldusa, pozostająca później w rękach rodziny, działała nieprzerwanie do 1585 roku i zasłynęła przede wszystkim dzięki wzorowym edycjom klasyków greckich i rzymskich. W weneckiej oficynie powstały pierwsze wydania Arystofanesa, Arystotelesa, Demostenesa, Plutarcha czy Platona opracowywane przez najlepszych filologów swojego okresu. Manutius zastosował w swoich drukach nowy typ czcionki, humanistyczną kursywę oraz czytelną czcionkę grecką. Cechą szczególną książek wydanych przez Aldusa, nazwanych później od jego imienia aldynami, był mniejszy rozmiar książki, w bardziej kieszonkowej formie 8°, a także zastosowanie eleganckich renesansowych zdobień oraz lekkich opraw. Książki z oficyny Manutiusów zyskały sławę i uznanie, i do dziś uchodzą za bibliofilskie białe kruki.

Katalog *Aldines in libraries of Ukraine* rejestruje ocalałe druki tej, jednej z najsłynniejszych, weneckich drukarni, które znajdują się obecnie w zbiorach bibliotek ukraińskich. Wydawnictwo to jest efektem wieloletnich prac (1989–1993) prowadzonych przez Marharytę Shamrai (książka zachowuje angielską transkrypcję nazwisk) przy współudziale badaczy z Instytutu Archeologii i Badań Źródłowych im. Mychajło Hruszewskiego przy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy.

Wydany w 2012 roku katalog ukazał się w koedycji z Instytutem Badań Interdyscyplinarnych „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego. Przygotowany został w języku angielskim oraz uzupełniony o informacje na temat dwóch aldyn odnalezionych w zbiorach Biblioteki Naukowej Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu, już po ukazaniu się w 2008 roku ukraińskiej edycji tej pracy.

Treść właściwa katalogu poprzedzona jest „Wprowadzeniem” napisanym przez Janusza A. Riegera oraz „Przedmową wydawcy” autorstwa Michała Spadowskiego. Znajdujemy tam także krótki rys historyczny poświęcony Aldusowi Manutiusowi i jego oficynie, opracowany przez Andrija Yasinovskiy’ego oraz „Wstęp” autorki katalogu Margaryty Shamrai.

Główna część publikacji zawiera opisy 145 edycji oficyny Mauntiusa (w 179 tomach) z lat 1495–1595, ułożonych w porządku chronologicznym. Wykaz sporządzony został według Polskiej Normy opartej na międzynarodowych znormalizowanych zasadach sporządzania opisu bibliograficznego dla starych druków – ISBD(A). Uzupełnienie opisu bibliograficznego stanowią informacje na temat strony tytułowej, bibliografii, zapisków ręcznych na kartach książki, proveniencji oraz oprawy. Autorka katalogu informuje również czytelnika o ewentualnych defektach występujących na kartach książek oraz ich lokalizacji.

Korzystanie z katalogu ułatwiają indeksy: alfabetyczny wykaz aldynów, proveniencji (podzielony na dwie części: właściciele indywidualni oraz instytucje i organizacje) oraz nazw geograficznych wymienionych w proveniencjach (nazwy miejscowości zapisane we współczesnej, oficjalnej formie). Co ważne, w katalogu zamieszczona została rekonstrukcja migracji druków z Włoch na Ukrainę, oparta na proveniencji książek oraz źródłach opisujących historię poszczególnych bibliotek.

Druki opracowane w weneckiej oficynie charakteryzuje wysoka dbałość edytorska, ale też wartość filologiczna i historyczna, dzięki czemu uchodzą dzisiaj za skarby w zbiorach bibliotek. Odnalezienie i spisanie tych druków z bibliotek ukraińskich w jednym katalogu stanowi więc ważne dokonanie.

Zgromadzony materiał jest bogatym źródłem badawczym dla różnych obszarów nauk humanistycznych, który może być wykorzystany przez badaczy kultury i literatury antycznej, historyków książki czy bibliofilów. A opracowanie katalogu w języku angielskim i zgodnie z europejskimi standardami, pozwoli na dotarcie do szerszego grona odbiorców.

Katarzyna Seroka

Maria Juda, Ewa Teodorowicz-Hellmann, in cooperation with Ragnhild Lundgren, *Polonika w Bibliotece Katedralnej w Strängnäs – The Polonica in the Library of Strängnäs Cathedral*, (Stockholm Slavic Papers, 17), Stockholm: Stockholm University, Department of Slavic Languages and Literatures, 2011, s. 116+8nlb, ISBN 97891-87290-94-7.

Polskie ruchome dziedzictwo kulturowe w wyniku skomplikowanej i bardzo trudnej historii naszego kraju w znacznej części znalazło się poza granicami, między innymi w Szwecji. Tam przetrwało kolejne zawieruchy historii i dzięki otwartości obecnych właścicieli i współpracy polskich i szwedzkich naukowców jest opisywane, odnotowywane, odkrywane.

Strängnäs, położone w regionie Södermanland, w XVI i XVII wieku odgrywało istotną rolę w państwie. Było poważnym ośrodkiem reformacji, w którym *nota bene* „wyświęcono pierwszych biskupów zreformowanego kościoła szwedzkiego”¹. Miejskowa katedra pod wezwaniem św. Apostołów Piotra i Pawła powstała w XIII w. Jej biblioteka założona w 1460 r. jest jedyną zachowaną do dzisiaj w Szwecji samodzielną biblioteką katedralną. Zbiory wzrastały poprzez dary, w XVII w. znacząco zostały powiększone o łupy wojenne. Autorki katalogu oceniają, że w tym okresie liczyły ponad 4000 woluminów². Królowa Krystyna także ofiarowała katedrze kilkaset cennych ksiązek, wiele poloników. Obecnie w bibliotece przechowywanych jest ponad 2000 wol., w tym ok. 650 inkunabułów, kilkadziesiąt rękopisów, z których najstarszy pochodzi z 1367 r., a najwcześniejszy druk z 1468. Książnica dwukrotnie uległa pożarowi (1723, 1864), część zbiorów wówczas spłonęła.

W latach 2008–2011 pod kierunkiem Ewy Teodorowicz-Hellman (Stockholms universitet, Slaviska institutionen) i Marii Judy (Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej) realizowano projekt: „Polonika i Strängnäs domkyrkobibliotek / Polonika w bibliotece katedralnej w Strängnäs”. Powstał wówczas omawiany katalog, w którym zaprezentowano wyniki badań

¹ E. Teodorowicz-Hellman, *Biblioteka katedralna w Strängnäs i jej polskie zbiory*, „Postscriptum Polonistyczne”, 2010:1(5), s. 221, zob. też: http://sjikp.us.edu.pl/ps/pdf/ps2010_1.pdf [23 XII 2012].

² Za najdokładniejszy uważa się katalog zbiorów zestawiony przez H. Aminsona, *Bibliotheca Templi Cathedralis Strengenesensis* (Stockholm 1863), uzupełniony *Supplementum continens codices manuscriptos et libros, quos Johannes Matthiae, episcopus Strengenesensis templo dono dedit* (1864). Dla E. Chwalewika publikacje te stały się podstawą do opracowania hasła „Biblioteka Katedralna w Strängnäs” (*Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, Warszawa 1927, t. 2, s. 213–214).

prowadzonych przez polskich i szwedzkich naukowców, uzupełniając szczątkowe informacje, jakie zawierały wcześniejsze relacje z kwerend polskich naukowców w bibliotekach i archiwach szwedzkich z początku XX wieku³ i nieliczne ustalenia późniejsze⁴.

Zbiór poloników w Strängnäs zawiera teksty rzadkie, często unikatowe, bardzo ważne dla polskiego dziedzictwa kulturowego. W Bibliotece Katedralnej znajdują się polonika zabrane w czasie wojny trzydziestoletniej z bibliotek klasztornych na Morawach, głównie z Ołomuńca oraz kilka pozycji z Biblioteki Kolegium Jezuitów z Braniewa⁵. Ze 139 odnotowanych w katalogu poloników dziewięć pochodzi z XV w., 112 z XVI w. i 13 z XVII w., kilka jest bez datacji. Dwa druki, co warto podkreślić, należały do Mikołaja Kopernika. Najstarszym obiektem jest *Questiones librorum...* Jana Głogowczyka (1501, Kasper Hochfeder). W zbiorach są też trzy woluminy ze słynnej i niestety rozproszonej po całym świecie Biblioteki króla Zygmunta Augusta⁶.

Katalog przygotowany we współpracy polsko-szwedzkiej w części opisowej został napisany w dwóch językach: polskim i angielskim. Wprowadza w historię narastania zbiorów, rosnące nimi zainteresowanie, szczegółowo omawia znikomy stan opracowania poloników, ich połączenia w klocki. Na końcu załączone zostały spisy pomocnicze: według drukarzy i indeksy (osobowy, nazw geograficznych i proveniencji), także konkordancja sygnatur z numerami katalogu.

Zrealizowany projekt jest przykładem korzystnej dla obu stron współpracy, dzięki której zbiór z Biblioteki Katedralnej w Strängnäs ma szansę zaistnieć w świadomości ludzi nauki i wypełnić luki w światowej rejestracji poloników.

Jako ciekawostkę dodam, że w Katedrze w Strängnäs jest kaplica upamiętniająca osoby, które oddały życie za wiarę, m.in. są tam tablice poświęcone Ojcu Maksymilianowi Kolbe i księdzu Jerzemu Popiełuszcze.

Elżbieta Maruszak

³ Zob. *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności przez E. Barwińskiego, L. Birkenmajera, J. Łosia*, oprac. E. Barwiński, Kraków 1914.

⁴ Cz. Pilichowski, *Nieznane polonika w bibliotekach szwedzkich*, Gdańsk 1962.

⁵ Zostały uwzględnione w katalogu: J. Trypućko, *The Catalogue of the Book Collection of the Jesuit College in Braniewo held in the University Library in Uppsala / Katalog księgozbioru Kolegium Jezuitów w Braniewie zachowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali*, oprac. M. Spadowski, S. Szyller, t. 1–3, Warszawa–Uppsala 2007.

⁶ A. Kawecka-Gryczowa, *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej*, Wrocław 1988, s. 320.